

Tarihçilik ve Yöntem Üzerine

Ali Akyıldız

İstanbul, Timaş Yayınları, 2021, 200 sayfa, ISBN: 978-605-08-4232-6.

Funda TEKİN¹

Ali Akyıldız, 1985 yılında Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Tarih Bölümünden mezun olmuştur. 1987’de “İzmir-Aydın Demiryolu” konulu teziyle yüksek lisans, 1992’de de “Osmanlı Merkez Bürokrasisinde Reform (1836-1856)” başlıklı teziyle doktora eğitimini tamamlamıştır. Ulusal ve uluslararası birçok çalışması bulunan yazar, 12 Ekim 1995’te doçent, 28 Mart 2001’de ise profesör olmuştur. 1997 yılından beri Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezinin çıkardığı İslâm Ansiklopedisi’nin Türk Tarihi ve Medeniyeti Heyeti’nde müellif-redaktör olarak görev yapmaktadır. Uzun yıllar çalıştığı Marmara Üniversitesinden Ocak 2014’te emekli olmuştur. Hâlen İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü başkanı olarak görevini sürdürmekte olup, aynı zamanda Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) asli üyesidir.

Eser, tarihçilik ve yöntem konularında kaleme alınmış makalelerden meydana gelmektedir. Kitabın hazırlanma süreci yaklaşık 25 yıl öncesine uzanmaktadır. İçerisinde çoğunluğu daha önce yayımlanmış sekiz makale, bir eleştiri metni ve üç söyleşi bulunmaktadır. Bir makaleye yönelik eleştiri üzerine kaleme alınan yanıt yazısı da büyük ölçüde tarihçilik, yöntem ve kaynak kullanımıyla ilgili bir içeriğe sahip olduğundan, eserin konusuyla doğrudan bağlantılı görülerek kitaba dâhil edilmiştir.

“İnsanı Yazmak: 19. Yüzyıl Osmanlı Biyografi Yazıcılığı ve Problemleri Üzerine Bir Değerlendirme” başlıklı birinci bölümde yazar, Osmanlı Devleti’nin son yüzyılı çerçevesinde bir bireyin yaşam

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, funda.tekin@stu.fsm.edu.tr

öyküsünü, düşünsel yapısını, faaliyetlerini ve eserlerini ele alan bir edebî tür olan biyografi çalışmalarına ilişkin bir analiz sunmuştur. Bölümde, biyografi hazırlamak isteyenlerin karşılaşabileceği riskler ve fırsatlar ele alınmıştır.

Türkiye’de tarihî olayların bir kahraman etrafında kurgulanarak anlatılması yaygın olmasına rağmen, kahramanların biyografilerinin tarih yazımında zayıf bir alan olarak kalması eleştirilmiştir. Osmanlı Devleti’nin son yüzyılına dair biyografi hazırlamak isteyen bir araştırmacı, Avrupa’nın aksine sıradan bireylere ilişkin veri ve kayıtların eksikliği nedeniyle kaynak sıkıntısı yaşamaktadır. Bunun temel sebebi, tarih boyunca devletin halkla iletişiminin yalnızca vergi, askerlik ve güvenlik gibi alanlarla sınırlı kalmasıdır. Bu nedenle biyografiler, görevleri gereği devlet kayıtlarında yer alabilen âlimler, sadrazamlar, vezirler, ulema ve hanedan üyeleri gibi yönetici elit ve seçkinlerle sınırlı kalmaktadır. Ayrıca, araştırma yapılacak kişi ya da grupların kökeni de ayrı bir sorun teşkil etmektedir. İncelenen kişinin yaşadığı dönemde bağlı olduğu etnik kimliğin açıkça belirtilmemesi durumunda, belgeler köken konusunda araştırmacıya sistematik bir bilgi sağlayamaz.

Yazar, mevcut belgelerin insana dair sunduğu bazı biyografik bilgilerin, biyografi yazarını nasıl yanıltabileceği sorununa dikkat çekmiştir. Biyografi yazarını bekleyen risklerden biri olarak, devlet adamlarının kişilik ve yeteneklerine dair, belgelere yansıyan ve anlam taşıyan bilgilerin özenle kullanılması gerektiğini vurgulamıştır. Övgü veya yergi içeren ifadelerden uzak durarak, kişinin hayatını bütüncül bir şekilde ele alarak değerlendirme yapmayı önermiştir.

Harem, padişahın mahrem dünyasına ait bir alan olup yalnızca dışarıdakiler, yabancılar ve gezginler için değil, uzun yıllar sarayda görev yapanlar için bile hiçbir zaman erişilemeyecek yasaklı bir mekândı. “Haremi ve Hanedanı Yazmak: Tespitler, Problemler, Teklifler” başlıklı ikinci makalede, yazar hem yurt içinde hem de özellikle Batı’da, sıradan bireylerden tarih meraklılarına ve hatta akademik çevrelere kadar geniş bir kitlenin bu konuda spekülasyonlar yapıp hayalî, fantastik hikâyeler kurgulamasına rağmen, sağlam kaynaklara dayanarak ele alınan ve sınırlı sayıda üretilmiş metinlerin varlığına dikkat çekmiştir. Osmanlı padişah haremi, saray kadınları ve haremdeki yaşam üzerine araştırma yapmanın yöntemsel sorunları, belge ve bilgilerin içerdiği zorluklarla bu alanda çalışacak araştırmacıları bekleyen riskler detaylandırılmış ve bu bağlamda uyarılarla öneriler sunulmuştur.

Haremle ilgili algının büyük oranda oryantalist bir bakış açısıyla şekillenmesine rağmen, bu ilgi ve merakın yalnızca Batı kamuoyuna, oryantalistlere veya yabancılarla özgü olmadığı, yurt içinde de benzer ilgi ve merakın ortaya çıktığını işaret eden örnekler verilmiş ve bu durum belgelerle desteklenmiştir.

“*Belge Neyi Söylemez: Çürüksu’dan Yıldız Sarayı’na Bir Cariye Ticareti Öyküsü*” başlıklı üçüncü bölümde yazar, 19. yüzyılda uluslararası baskıların etkisiyle Osmanlı İmparatorluğu’nda köle ve cariye ticaretinin yer yer yasaklanması ve genel olarak sınırlandırılması sürecini ele almıştır. Bu bağlamda, Kafkasya’dan gelen Müslüman Gürcü göçmenlerden üç küçük kızın, nüfuz ve zor kullanılarak İstanbul’a getirilip, cariye olarak satılacağına dair iddialar araştırılmıştır. Bu süreçte

kızların ve onlarla bağlantılı kişilerin sorgulanması, konuyla ilgili alınan kararın niteliğinin değerlendirilmesi ve bu mesele üzerinden bir yöntem tartışmasının başlatılması gibi konulara odaklanılmıştır. Yöntem olarak ise, öncelikle belgelerin ortaya koyduğu tablo ayrıntılı bir şekilde belirlenmiş, ardından soruşturma sürecindeki eksiklikler ve çelişkiler analiz edilmiştir. Son olarak, kızların İstanbul'a getirilme sebepleri dönemin koşulları içerisinde bir bağlama oturtularak değerlendirilmiştir.

“Belge Neyi Söylemez: Padişah İradesi Hukuki Anlamda Son Noktayı Temsil Eder mi? Belge Kritisinin Önemi” başlıklı dördüncü bölümde, her şeye rağmen en güvenilir tarih kaynaklarından biri olarak kabul edilen arşiv belgelerinin sunduğu bilgilerin içeriği ve doğruluğu üzerinde durulmuştur. 19. yüzyılın son döneminde yaşanmış bir örnek olay ve detaylar üzerinden bu belgelerin geçerliliği sorgulanmış, aynı zamanda bir yöntem tartışması başlatılarak, belge verilerinin analizine katkıda bulunulmak istenmiştir.

Türkler, Orta Asya'dan başlayarak günümüz Anadolu topraklarında uzun bir geçmişe sahip olup, tarihleri boyunca 12 hayvanlı Türk takvimi, hicri, celali, rumi ve miladi takvimler gibi ay ve güneş yılı esaslı farklı takvimleri kullanmışlardır. “19. Yüzyıl Belgelerindeki Hicri Takvim Sorunu: Hicri Tarihler Doğru Zamanı mı Yansıtır?” başlıklı beşinci bölümde yazar, Tanzimat döneminden itibaren bazı Osmanlı entelektüelleri ve bürokratlarının hicri takvimin eksikliklerini fark ederek, daha az hata içeren, güneş yılına dayalı yeni bir takvim oluşturma çabalarına değinmiştir. Bölümde asıl olarak tarihçilerin hicri takvim verileriyle yaşadıkları çelişkiler ve karşılaştıkları sorunlar ele alınarak, bu problemleri anlamak ve çözmek için bazı önerilerde bulunulmuştur.

1918'deki vefatının ardından, padişahın geride kalan eşleri ve çocuklarının mahkemeye başvurusu sonucunda, tanıkların huzurunda gerçekleşen dava neticesinde İstanbul Kısmet-i Askeriye Mahkemesi tarafından hazırlanan veraset ilamında, II. Abdülhamid'in tahttan indirildiği dönemde nikâhlı olduğu kadınların sayısının, şer'i olarak kabul edilen dörtten fazla olduğu belirtilmiştir. Burada sorun oluşturan durum, eşlerinin çoğunun hür kadınlardan oluşmasıydı. “Eleştirinin Eleştirisi: Sultan Abdülhamid Dokuz Eşle Aynı Anda Evli miydi?” başlıklı altıncı bölüm, yazarın “II. Abdülhamid'in Aynı Anda Dokuz Kadınla Evli Olması” başlıklı makalesine yapılan eleştirilere yanıt olarak yazılmış ve bu konu, belgeler ışığında detaylıca tartışılmıştır.

Tarihsel araştırmaların en kritik unsurlarından biri, şüphesiz kullanılan kaynakların güvenilirliğidir. Güvenilir olmayan kaynaklar üzerine inşa edilen tarihsel çalışmalar, genellikle tarihî gerçeklerle örtüşmeyebilir. Çalışmada başvurulan kaynakların güvenilirliği, araştırmanın doğruluğu açısından en önemli faktördür. “Yakın Çağ Osmanlı Sosyo-Ekonomik Tarihi Araştırmalarında Kaynak Sorunları: Arşiv Belgeleri ve Arşiv Dışı Malzemenin (Basın) Önemi” başlıklı yedinci bölümde yazar, bu bakış açısıyla hareket ederek, arşiv belgelerinin tarihsel çalışmalardaki rolüne ve arşiv içindeki malzeme ile arşiv dışı kaynakların karşılaştırmalı bir şekilde kullanılmasının gerekliliğine dikkat çekmiştir.

Belgeleri doğru bir şekilde analiz edebilmek için, bu belgeleri üreten kurumlar hakkında yeterli bilgiye sahip olmak gereklidir. Bu nedenle, Osmanlı bürokrasisi üzerine çalışan bir tarihçinin, bu kurumların nasıl işlediğini dikkate alması önemlidir. Bilindiği gibi, belgeleri üreten kuruluşlar devlet kurumlarıdır. “Modern Dönemde Osmanlı Bürokrasisi Araştırmalarında Osmanlı Arşivinin Rolü” başlıklı sekizinci bölümde, Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nin modern dönem Osmanlı bürokrasi çalışmalarındaki yeri ve önemi, ana belge grupları üzerinden ele alınarak açıklanmıştır.

“Halil İncik’in Tanzimat ve Bulgar Meselesi Başlıklı Doktora Tezinin Değerlendirilmesi” başlıklı dokuzuncu bölümde yazar, Prof. Dr. Halil İncik’in parlak akademik kariyerinin ilk adımı olan ve 1943 yılında yazdığı “Tanzimat ve Bulgar Meselesi (1839-1853)” başlıklı doktora tezini incelemektedir. Bu bölümde, tezin içerdiği yaklaşımlar, kullanılan kaynaklar, yöntem ve İncik’in gelecekteki çalışmalarına yönelik önerileri ele alınmıştır. Ayrıca, İncik’in tezine dair verdiği beyanat ve kendisiyle yapılan röportajlar da dikkate alınarak, tezin arka planı ve yazarın perspektifi üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır.

Türkiye’de tarihçilik ve yöntem üzerine pek çok çalışma yapıldıysa da bu çalışmalar daha ziyade teknik alanında sınırlı kalmıştır. Ele aldığımız *Tarihçilik ve Yöntem Üzerine* kitabı ise tarihçiliğin problemlerine değinmesi anlamında kıymetlidir. Kitapta değinilen konularla alakalı belgelerin direkt olarak sunulması şeffaflık anlamında tatmin edici olmuş, her konunun örneklendirilmesi de pekiştirmeyi olumlu yönde etkilemiştir. Dolayısıyla kitap, tarih alanında çalışma yapacaklara tavsiye edilebilir niteliktedir.